

طبع زاد پنجابی شاعرات دی شاعری وچ سیاسی، سماجی تے معاشرتی پہلوواں دی نشاندہی

Analyzing Political, Societal, and Communal Aspects in the Poetry of Unpublished Punjabi Women Poets

زینب ربانی

پی ایچ ڈی ریسرچ اسکالر (پنجابی)، انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز، پنجاب یونیورسٹی لاہور

پروفیسر ڈاکٹر ظہیر احمد شفیق

انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز، پنجاب یونیورسٹی لاہور

Abstract

Punjabi poetry has long served as a mirror to the cultural, political, and social realities of its time. While male poets have historically dominated this literary tradition, the contributions of women, particularly) “طبع زاد شاعرات” (unpublished or emerging women poets), have been equally significant. These poets have not only enriched Punjabi literature but have also used their verses to engage with pressing political, societal, and communal issues. From the spiritual and reformist poetry of Baba Farid to the works of modern-day poets, Punjabi literature has consistently intertwined themes of love, identity, and resistance with a deeper focus on societal transformation. This tradition is carried forward by unpublished Punjabi women poets, whose works reflect a conscious effort to address gender inequality, political oppression, and communal harmony. Their poetry often serves as a voice for the marginalized, challenging stereotypes and advocating for social justice. This study aims to explore the multifaceted dimensions of political, societal, and communal themes in the poetry of these emerging women poets. By analyzing their works, it seeks to highlight how they navigate and reinterpret the complexities of contemporary Punjab while staying rooted in its rich literary heritage. Through their verses, these poets not only preserve the cultural legacy of Punjab but also redefine its relevance in the modern world, making their contributions indispensable to the ongoing discourse on social and political change.

Keywords:

Punjabi, Poetry, Political, Social Realities, Particularly, Baba Farid, Modern-day

رب سوہنے دیاں عطا کردہ نعمتاں وچوں سب توں وڈی نعمت ایہ اے کہ اوہنے انسان نوں اشرف المخلوقات بنا کے گھلایا اے۔ انسان اک معاشرتی حیوان اے۔ جیہڑا گروہ تے قبیلے دی شکل وچ وسنا پسند کردا اے۔ ایہ اوہدیاں۔ جبستی لوڑاپاروں ای ہوند اے کیوں جے انسانی حیاتی داتا نابانا اللہ ذات تے کجھ انج جوڑیا اے کہ اوہ سماج وچ رہنا پسند کردا اے۔ اوہدیاں لوڑاں تھوڑاں داسماج نال سمبندھ اٹوٹ انگ وانگ لازم و ملزم اے۔ سماجی حیاتی وچ وسدا وسیب جتھے آپس وچ اک خاص جڑت رکھدا اے اوہ تھے ای ایہدے وچ سماجی

مسائل وی جنم لیندے رہندے نیں۔ ایہناں مسئلیاں دی نشاندہی ہونا وی ات ضروری ہوندا اے۔ تاکہ معاشرے وچ پیدا ہون والے وگاڑنوں نالوں نال ٹھیک سر سید پدھر اں کیتا جاندا ہوئے۔ پنجابی شاعری دی ہر صنف ایس پاروں بڑی اک گناں تے پاگاں والی اے کیوں جے ایدھے راہی ساڈے سارے ای صوفی شاعر تے اجو کے شاعر وی معاشرے وچ ہون والیاں اخلاقی گراوٹاں تے مسئلیاں نوں طنز دا نشانہ بنا کے معاشرے دے سدھار وچ اپنا کردار ادا کر دے نیں۔

شاعر معاشرے دا احساس دل انسان ہوندا اے جیہڑا معاشرے دے کو، جھج، دکھاں، درداں تے ایہدے وچ ہون والے ماڈ دھاڑ تے استحصالی نظام نوں نندا اے تے اپنا قلم ایہناں پکھاں تے چک کے اپنا کردار ادا کر دے اے۔ ایس ضمن وچ ساڈیاں سوانی شاعراں وی کسے توں پچھے نہیں رہیاں اوہناں معاشرے وچ ہون والیاں زیادتیاں، دکھاں، درداں تے نا انصافیاں دے مسئلیاں نوں اپنی شاعری دا موضوع ٹڈھ توں ای بنائی رکھیا اے۔ طبع زاد سوانی شاعر اں نے ایس لحاظ نال گراں قدر خدمات سر انجام دتیاں نیں تے اپنی آواز نوں کدھی مرن نہیں دتا۔ سگوں ایہناں سوانیاں دی بدولت اچ تاکیں ایہ سلسلہ ہور موکلا ہو گیا اے کہ اچ پنجابی ادب وچ سوانی شاعرات دے بے شمار مجموعہ شامل ہو سکے نیں۔ طبع زاد شاعرات نے اپنے کلام وچ اپنے دور دے وچ درپیش سماجی مسائل دی ایڈھے چچویں ڈھنگ نال تصویر کشی کیتی اے کہ اچ جا پدا اے کہ اوہ ماحول تے منظر تہاڈیاں اکھاں اگے من و من آگیا ہووے۔ تے تسی آپ اوہنوں محسوس کر رہے ہو۔

ایہو انداز بیان اک وڈے شاعر دا خاصا ہوندا اے کہ اوہ پڑھنہار اُتے اوس کیفیت نوں اچ ای طاری کر دے جیویں اوس اُتے گزریا سی ایس پیڑھ وچ، دائی پھا پھل حفظانی، جیون خاتون نکمی، بی بی مخنی، مائی نور النساء بیگم، حاجی نور بیگم، کرم بی بی عاجز، صفیہ تنویر، سیدہ خالدہ، خورشید بیگم، ثریا قریشی، محمودہ سوز، حمید اں بیگم، زرینہ زمر دملک، شکلیہ جمال، زیدی شکلیہ، عاصمہ حسین، نسیم اعظم، رشیدہ سلیم، رضیہ ناہید ہوراں نیں اپنے کردار نبھائے نیں۔

صفیہ تنویر ہوریں عام طور تے آزاد نظم دی شاعرہ اے۔ اوہناں دیاں نظماں وچ سماجی تے معاشی مسئلیاں نوں موضوع بنایا گیا اے۔ صفیہ دیاں نظماں وچ سانوں حیاتی دے رنگ برنگے عکس و کھالی دیندے نیں۔ اوہ جتھے سماجی تے اخلاقی ٹٹ بھج دا ذکر کردیاں نیں اوہدے نال ای امید دا پہلو وی ہتھوں نہیں چھڈ دیاں۔ ایس لئی اسیں کہہ سکے آں کہ اوہناں دی شاعری وچ موضوعاتی مطالعے نال ایہ کچھ وی اگھڑ کے سہجے آؤندا اے۔ اوہ مسئلے بیان دے نال نال اوہناں دے حل وی دسدیاں نیں۔ وگلی لئی ایہ نظم ویکھو:

حیاتی دی لوہ

میرے آل دوالے

رولائی رولا

میں کھلوتی پتن اُتے

اوہناں نوں ویکھ رہی آں

جیہڑے شوہ دریا وچ

رُڑھ گئے

اوہ میرے سامنے ہن

جیہڑے رُڑھنوں رہ گئے ہن

اوہناں دا جیون وانگ ٹہٹھنے

اج وی جگ مگ

کردا اے (1)

ایس ٹوٹے وچ عشق تے حیاتی دی جنگ وچ جت ہار دی بازی لائون والیاں دی راہ وچ سماجی اوکڑاں دا ذکر کیتا گیا اے۔ سیدہ خالدہ ضیاء دی شاعری دے پچھے اوپر تھلے ہون والے صدمے نیں جیہڑے کہ بھرا، خاوند دی جنگی قید توں بعد ماں دی وفات اے۔ ایہناں صدمیاں نے اوہناں اندر سُتی ہوئی شاعرہ نوں جگایا۔ سیدہ خالدہ دی شاعری بارے امین خیال لکھدے نیں:

”اوہناں دی شاعری اوکڑاں وچ حیاتی سنوارن والیاں طاقتاں نال پیار کرن دا ول سکھاندی اے تے دُکھاں نال مقابلہ کرن دا۔“ (2)

ایہناں وچاراں توں بعد ایہ آکھیا جانا مناسب ہووے گا کہ اوہ ہٹھ، عزم، ہمت تے حوصلے نوں حیاتی بخشن والیاں شاعرہ نیں۔ اپنی شاعری بارے سیدہ خالدہ ضیاء ہوراں دا آکھنا اے:

”ایہناں اُپر تھلے دے حادثیاں نے میرے اندر سُتی ہوئی حساس شاعرہ نوں جگایا تے اوہنوں جذبیاں دے اظہار دی ایہ راہ دکھائی۔“ (3)

نمونہ نظم:

رہنارب داناں

دم دے نال مکائی جس نے

دساں اس داناں

مہر محبت والا پیکر

سولھوی میری ماں

مائے جے توں مل جاویں

میں رب دا شکر کراں (4)

اپنی ماں دی موت دی جدائی دا صدمہ جھیلن بارے ایہ وچار ساٹھے کیتے گئے نیں۔

خورشید بیگم خورشید دی شاعری دے زیادہ تر موضوع رشتے ناٹیاں اُتے مبنی نیں جیویں دھیاں دے سوہرے گھر جان دا، پتر اں دی جدائی تے جیہے دو جے گھر وکی دے مسئلے اوہناں دی شاعری دے موضوع نیں۔ عام کر کے نظم لکھی تے ایہناں روایتی تے لوک

موضوعات نوں نظماں دا حصہ بنایا۔ نمونہ کلام:
رخصتی:

نہ کوئی ماسی پھپھی آئی ٹورن ویلے تینوں
کیتا میں حوالے رب دے جاؤن ویلے تینوں
دیس بگانالوک بگانے کوئی نہیں واقف تیرا
وچ پر دیس پیاری بیٹی اللہ حافظ تیرا (5)

دھیاں دے ویاہ ویلے نوں رُکھے ڈھنگ نال اُلکیا گیا اے۔ ثریا سروس دیاں من پسند صنفاں وچ گیت تے نظماں شامل نہیں تے
نظماں وچ رومان تے معاشرت دوویں رلے ملے موضوع نظر آؤندے نیں۔ ثریا قریشی اپنی شاعری نال امن پرچاوسیب سرجن دی
چاہیوان نیں۔ اوہ آل دوال توں سانجھ پریت دی لڑی وچ پرونا چاہندے نیں تے ایہ کم اپنے اُلکے لفظاں کولوں لے کے اپنے فن دی
اُچھائی تے سچھائی ثابت کرن دے جتن کر رہے نیں۔ کلام دی ونگی:
کجرا:

جس دا اُچا علم گیان
جس دی اپنی وکھری شان
جس دیاں نظماں وچ طوفان
غزلاں دے وچ پیارا مان
پئی سجاوے.....
حرفاں، نظماں

معنیاں دا اک

کجرا

مہک اُٹھے گا..... جس گجرے تھیں

کل جہان (6)

ایس نظم وچ اوہناں دا بلندیوں نوں چھون دا جوش جذبہ ابھر کے ساہمنے آؤند اے۔ محمودہ سوز دے کلام وچ سنجیدگی، سوز تے
سادگی اے۔ زندگی دے مختلف حوالیاں نوں اوہ ایسے انداز نال پیش کر دے نیں۔ شعراں وچ خواہشات توں وکھ ہر ویلے کسے دی تلاش
تے اڈیک دا تاثر نظریں آؤند اے۔ دُکھاں نوں سہن دا حوصلہ اوہناں دی شاعری وچ نمایاں اے۔ ونگی ویکھو:

حوصلیاں دی گل نہ پچھو حوصلے وی تے کر دے رہے
مونہوں کہنازیب نہ دیندا بیت چکی اے دل تے جو

حمید ایں بیگم دی شاعری بارے گل کرینے تے ایہدے وچ اوہناں اپنے سردے سائیں دے چھڈن تے اک زنائی نوں ساڈے سماج وچ جیہڑے ڈکھ کرب داسا منا کرنا پیندا اے اوہناں دی اک بھروس جھلک وکھالی دیندی اے۔ اوہناں دی شاعری وچ زیادہ تر سی حرفی دی صنف نوں اپنایا گیا اے تے وارث شاہ والی بحر نوں ورتیا گیا اے۔ نمونہ کلام:

ج: جیہناں نے ڈوبنا سکھیاں اے اوہناں ڈبے ہوئے نوں تارنا کیہ
کم جیہناں داسدا اوگاڑ پانا اوہناں کسے دا بھلا سوارنا کیہ
تھوڑی گل دا کیہ ودھا کر ناوگرے کم نوں ہو روگاڑنا کیہ
حمید ایں خصم جیہنوں دلوں من لئے فیراوس نوں منوں وسارنا کیہ

س: سو کن توں اک لیا کے تے حملہ کیتا اے میری توں آن اُتے
تیرا ظلم ظالم رہیا میرا صبر ظالم رہیا فیصلہ تیرے ایمان اُتے
روز حشر توں دینا حساب مینوں جیہڑے ظلم کیتے میری جان اُتے
تینوں بی بی حمید ایں ایہ آکھدی اے رحم کری داے ہر انسان اُتے (7)

زرینہ زمر دملک نے عورتاں دے حقوق دی خاطر معاشرے تے اوہدیاں قدراں توں بغاوت دے رجحان نوں اپنی شاعری دا موضوع بنایا یعنی مشاہدے نوں شعر داروپ دے دتا۔ اجتماعی حیاتی نوں اوہناں دی شاعری داسرناواں متھیا جاسکدا اے۔ وگئی ویکھو:

نظم: کیہ لکھاں؟
کیہ لکھاں؟
مذہب تے سماج دے ٹھیکیدار
جیہڑے آپ
چور بازاری، سمگلنگ، قتل تے فساد کرواندے نیں
انھیریاں گلیاں وچ
انھیر کوٹھڑیاں وچ
سوہنے بیڈرومز وچ
تے ہوٹلاں دیاں کمریاں وچ
اوہ سبھ کجھ کر دے نیں، جو کجھ کر دیاں ہویاں
اوہناں داندہب خطرے وچ نہیں پیندا
تے نہ ای سماج دے بنائے ہوئے اصول
پر جے میری قلم توں دوچار اکھر

کاغذ اُتے چریٹھے نظر آگئے
تے مینوں سنگسار کرن لئی
سارے ہی پتھر چک لین گے
تے فیر مینوں ایہناں کولوں کون بچائے گا
پر سچ کہہ کے سولی اُتے چڑھنا ای پیندا ہے
فیر ڈر کس گل دا
قلم چک تے لکھ
کہ حیاتی اکو واری ہی ملدی اے
اونچ بیخ تے ذات پات
ایہ سبھ کیہ اے؟
توں تے بندے نوں اپنی شکل تے بنایا اے
فیر ایہ بندے
تیرے بندے توں نفرت کیوں کر دے نیں
ایہنوں گھٹ تے بیخ کیوں جان دے نیں
کیہ ایہ

اپنے رب دی شکل توں نفرت کر دے نیں؟ (8)

ایس نشری نظم وچ ایس معاشرے دے ڈونگھے منفی کرداراں نوں بیان کیتا گیا اے۔ جیہڑے کہ اپنے سٹیٹس دے زور تے برائی نوں وی فیشن دے طور تے اپنا دے نیں۔ سماج دے منفی پہلوواں دی نندیا کیتی اے۔ ایسے انگ ڈھنگ وچ رنگی ہوئی شکیلہ جمال دی شاعری اے اوہناں نے حیاتی دے مختلف پہلوواں نوں اپنی شاعری دا موضوع بنایا تے حیاتی دے مثبت پہلوواں نوں ساہنے لیان تے اوہناں منفی کرداراں دی نندیا کرن دی کوشش کیتی اے جیہڑی حیاتی دے سہین نوں تباہ کر دیندے نیں۔ اوہ سماج دے مثبت پہلوواں نوں بڑے سادہ تے نگھے انداز نال قاری دے ساہنے رکھدیاں نیں۔ اوہناں دے کلام وچ فنی حوالے نال پختگی پائی جان دی اے شکیلہ جمال صرف پاکستانی عورتاں دی نمائندہ نہیں سگوں اوہناں نے پوری دنیا دیاں عورتاں دی نمائندگی کیتی اے جیہڑی مثال اوہناں دی نظم وچ دکھالی دیندی اے:

”فلسطینی عورتاں دے ناں“

نہ گھر گھاٹ نہ ماڑی کوٹھانہ آنگن ویرھا
پنڈ گراں نہ شہر تہاڈا وطن تہاڈا کیہڑا

نہ کوئی چنبہ بوبا تھا ڈانہ کوئی بھہک تھا ڈی

نہ کھیت نہ کھال تھا ڈے نہ واہی نہ واڈھی (9)

شکیلہ جمال نے معاشرتی پس منظر تے اسلامی حوالے نال عورت دے مقام دی گل کیتی اے۔ اوہناں نے سوانی نوں اوہدے جائز حق دوان لئی آواز اٹھائی تے اوہنوں ایہ احساس دوا یا تاں بے اوہ اپنے فرائض دے نال نال اپنے حقان دی سیہان وی کرے۔ ونگی ویکھو:

صاحبان

سوچاں دا اک محل بنا کے

سدھراں دا وچ باغ کھڑا کے

بوکے بھر بھرا مروت پایا

سجن سانوں سیس نوایا

تن تنبور اگاں دیاں تاراں

لُوں لُوں پھٹیاں مست بہاراں

پر میں وی ساں کنی جھلی

جنڈ دی چھاویں کلم کلی (10)

زیدی شکیل غزل، آزاد نظم تے گیت لکھدیاں نیں۔ اوہناں دی شاعری وچ روایتی کلاسیکی رنگ نظریں آئوندے نیں۔ اوہناں نے اپنی شاعری وچ سماجی، معاشرتی تے اخلاقی رویاں تے گھریلو مسئلیاں بارے کھلے ڈلھ کے گلاں کیتیاں نیں۔ نمونہ کلام:

درد تے غم دی تصویر

اوہ چہرہ اے میرے ماں دا

اوہدیاں اکھاں دی اداسی

ہر عورت دی اکھ دی تصویر جیویں

تے میں رات دے انھیرے وچ

اوہدی سسکی سُن کے سوچدی

کہ ایہ سسکی

درد نال بنیا اے چہرہ

میری وراثت وی تے نہیں کدھرے (11)

عاصمہ حسین بنیادی طور تے گیت دی شاعرہ اے۔ اوہناں دے گیتاں وچ ریجھاں، تاگھیاں، چاہواں تے ہاواں دے کئی جھلکارے وکھالی دیندے نیں۔ لمیاں نظماں وی گوہ جوگ نیں جیہناں وچ کئی معاشرتی موضوعات نوں موہرے دھریا گیا اے۔ کئی

تھوئیں رومانوی پکھ وی اکھڑواں اے۔ نمونہ کلام:

آکوسیو:

آکواڑیو اسیں رل مل گیت گائے

اسیں ہوئے تے بلھاں اُتے نت ماہیے

انج گاویے جے وچ ترنجان رنگ لائے

آکوسیو!

ڈاڈھی سوہنی اے گھکار ترنجان دی

اکوولی اے ستار ترنجان دی

جادوورگی ہے اے پیار ترنجان دی (12)

عورتاں نال ای ایس معاشرے دیاں رونقناں بچال نیں۔ اوہدی ہوند نال ای ایہ دنیا رنگیلی نظر آکوندی اے۔ اوہدے ون سونے گیت، اٹھکیلیاں ایس دنیا وچ چارچن لاندیاں نیں۔ ترنجان اوہ تھاں اے جتھے عورت اپنے جذبات دا کھل کے اظہار کر سکدی اے۔ اوس رونق بھری تھاں دے گن گائے نیں کہ ایس مخصوص تھاں دے ہون کر کے عورت اپنے جذبات دا کھلا اظہار کر سکدی اے۔

وارث شاہ والی بحرورت کے اپنی شاعری نوں مزید چکا یا اے جیہدے کجھ شعر و گئی لئی تھلے جارے نیں:

اکو تخت ہزارے دی گل کرے جیہڑا تختاں دا تخت سداوند اے

جند جان اوہدے توں وار چھڈیے جیہڑا دیساں وچوں دیس جھناوند اے

بھاویں قصے لکھ ہزار ہون قصہ ہیر دا ای من بھاوند اے

بیلا بے تیکر اچی ہاک لاکے گیت رانجھے تے ہیر دے گاوند اے

اوہدے مونہوں نیں پیار دے پھل کر دے جیہڑا پکھو وی ایس تھانوں دا اے

ہیر ہیر تے رانجھارا نچھای اے کوئی اوہناں دے نیڑے نہ آوند اے (13)

معاشرے نوں نندن والی اک ہور شاعرہ نسیم اعظم نیں جو کہ پنجابی اردو دی شاعرہ نیں۔ اوہناں دا پنجابی دا کوئی مجموعہ اے تیکر چھاپے نہیں چڑھیا۔ پنجابی وچ اوہ نظم، غزل تے گیت لکھدیاں نیں۔ اوہناں دی شاعری دے موضوع معاشرے وچ لوکاں نال ہوون والیاں زیادتیاں تے اخلاقی قدراں دی ٹٹ بھج اے۔ جھوٹھ فرید دی وی مندیا کر دیاں نیں۔ نمونہ کلام:

نوائے نسیم

جھوٹھیاں آساں جھوٹھے لارے کد تک سانوں دین سہارے

خواباں نوں سچ جان لیا تے ریت دے اُتے میحل اُسارے

مڑا یہ ویلا نہیں آکونا ہے وی ویلا ای سوچ لے بندیا

خون غریباں داتوں پی کے گیس گناہواں دے وچ رنگیا
کس دی خاطر ظلم کماویں مال یتیمیاں داتوں کھاویں
اپنی موتے توں مرنا اے کسے نہیں مرنا تیری تھاویں
دنیا چار دناں دامیلا مور کھ ایہ دنیا اے فانی
پچھتاویں گاویں اک دن بے توں نہ ایہ رمز پچھانی
ایہ دولت ایہ محل منارے ایہتے ای رہ جانے سارے
مٹی دا اک ڈھیر بنا کے تڑ جاوے گے سجن پیارے
وات نسیم کے نہیں پچھنی آ کے ساڈی حشر دیہاڑے
عملاں اُتے گل مکنی اے او تھے کم نہیں آکونے ہاڑے (14)

رشیدہ سلیم پنجابی تے اردو دی شاعرہ نیں اوہناں نے پنجابی وچ گیت، نظماں تے غزلاں لکھیاں نیں۔ بنیادی طور تے اوہ پنجابی کہانی کار نیں۔ اوہناں دی شاعری مختلف رسالیاں تے اخباراں وچ چھپ چکی اے۔ اوہ غالب دیاں بہت ساریاں غزلاں دا پنجابی وچ ترجمہ کر چکیاں نیں۔ جیہڑیاں ”امروز“ اخبار وچ چھپدیاں رہیاں۔ رشیدہ سلیم دی شاعری وچ اجوکے سہ وچ ساہ لین والے سارے اوہ موضوعات ملدے نیں جیہڑے انفرادی تے اجتماعی حیاتی نال جڑے ہوئے نیں۔ نمونہ کلام:

بھری پرہیاں بیٹھ کے ارج نہ تک جیویں کدی وی جان پچھان نہیں سی
جیویں تیری حیاتی دے ورے اُتے ساڈا کوئی وی نام نشان نہیں سی
اسیں ویلے دی ریت تے تڑ دے رہے جھکھڑ غماں والے نال جھلدے رہے
پچھے تڑ کے دیکھیاں جدوں سیمیں ساڈے قدماں دا کوئی نشان نہیں سی (15)
اسیں کٹڑے وچ معاشرتی بے راہ روی تے اخلاقی قدراں دا انکار اُلکیا گیا اے۔

سیدہ رضیہ ناہید رضی سرانگنی تے پوٹھوہاری وچ شعر کہندیاں نیں۔ اوہناں نے پنجابی دے حوالے نال نظم، غزل، گیت تے چو مصرعے لکھے۔ اوہناں دے پنجابی شعری نمونے مختلف علمی ادبی پرچیاں وچ چھپ چکے نیں۔ مثال ملاحظہ کرو:

جیرا:

تھاڑے کنیں چانی اے
مہاڑے کنے انھیر اے
چن ماہی اتھے ساڈا
جوگی والا پھیر اے
تھاڑا جتھے واہی بنا (16)

ایس ٹوٹے وچ آخرت دی چنتا تے دنیا فانی بارے دس پائی اے۔ چار دن دیاں چاننیاں نیں فیر ابدی موت اے، آخرت۔ ایس دنیا دی بے ثباتی نوں اک ہور ٹکڑے وچ انج بیان کیتا اے:

مان جس دا کیتا تے مل گھٹیا ج ہور سو لڑا وکدا اے
اٹی سوتر دی فیر وی مل بہتا بندہ تند اتوں سوسو دارو کے
جیہڑے لو بھ نہ رکھ پیسیاں دا ج ویکھو ویکھی ایتھوں ٹر گئے نیں
رضی آسین اُرار نہ وک سکے اوہ ست سمندروں پارو کے (17)

ایس بند وچ حضرت یوسف دے واقعہ دی تلمیح ورتی گئی اے کہ ایتھے حسن جوانی ورگیاں شیواں وی بے مول وک جان دیاں نیں۔
غرضو غرضی عالم دا ایہ حال اے کہ اوہ اپنے فائدے لئی سبھ کجھ بے مول و پچن نوں تیار ہو جان دے نیں۔

حوالے

- (۱) صفیہ تنویر داہتھ لکھتی نمونہ (مملو کہ راقمہ)
- (۲) امین خیال۔ نارائیل دیاں تاراں (لاہور: ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت، 2003ء) 299
- (۳) سیدہ خالدہ ضیاء دے ہتھ لکھتی کوائف دے مطابق
- (۴) سیدہ خالدہ ضیاء داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۵) خورشید بیگم خورشید داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۶) غلام مصطفیٰ بگل۔ میلے متراں دے (گوجرانوالہ: پنجابی ادبی مرکز، 1977ء) 94
- (۷) حمید ایں بیگم داہتھ لکھتی کلام (مملو کہ فقیر اثر انصاری)
- (۸) زرینہ زمر دملک داہتھ لکھتی نمونہ (مملو کہ راقمہ)
- (۹) شکیلہ جمال داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ یاسمین جمال)
- (۱۰) شکیلہ جمال داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ یاسمین جمال)
- (۱۱) زیدی شکیل، ہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۱۲) عاصمہ حسین داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۱۳) عاصمہ حسین داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۱۴) نسیم اعظم داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۱۵) رشیدہ سلیم داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۱۶) رضیہ ناہید داہتھ لکھتی نمونہ کلام (مملو کہ راقمہ)
- (۱۷) ماہنامہ لہراں، لاہور، جلد 16، شمارہ 11، نومبر 1980ء، ص 25

BIBLIOGRAPHY

1. Sofia tanveer da hath likhti namona (mamlukah raqmah)
2. Amin khayal naran taly diya tara (lahore :adara punjabi zuban ty saqaft,2003)
3. Syeda khilda zia da hath likhti quwaif dy mutabiq
4. Syeda khilda zia da hath likhti namona (mamlukah raqmah)
5. Khurshid begum khurshid da namona kalam (mamlukah raqmah)
6. Ghulam mustafa bismil mele mitran de (gujranwala punjabi adbi merkaz 1977)
7. Hameeda begum da hath likhti kalam (mamlukah faqeer asaransari)
8. Zarena zamrad mulk da hath likhti namona (mamlukah raqmah)
9. Shakila jamal da hath likhti namona kalam (mamlukah yasmeen jamal)
10. Shakila jamal da hath likhti namona kalam (mamlukah yasmeen jamal)
11. Zaidi shakeel, hath likhti namona kalam (mamlukah raqmah)
12. Asma hussain da hath likhti namona kalam (mamlukah raqmah)
13. Asma hussain da hath likhti namona kalam (mamlukah raqmah)
14. Naseem azam da namona kalam (mamlukah raqmah)
15. Rashida saleem da hath likhti namona kalam (mamlukah raqmah)
16. Razia naheed da hath likhti namona kalam (mamlukah raqmah)
17. Mahana lehran lahore jild 16, shumara11, November 1980